

УДК 351

М. Ю. МИРОНЕНКО

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

Обґрунтовано необхідність використання ринків фінансових послуг з метою державного регулювання соціально-економічних процесів. Розглянуто складові фінансово-кредитної системи країни, які вважаються стратегічними секторами економіки і використовуються як інструмент державного регулювання.

Ключові слова: фінансові послуги, фінанси, регулювання, державна фінансова політика, економічна політика, кредитно-грошове регулювання.

The necessity to use the financial services market for state regulation of social and economic processes. We study the financial and credit system of the country that are considered strategic sectors of the economy and used as a tool of state regulation.

Key words: financial services, finance, management, public financial policy, economic policy, monetary regulation.

Для учасників фінансових ринків у відносинах з державою, передусім, має значення, який економіко-правовий режим держава встановлює для них і яку підтримку їм надає. Однак, по суті, усі державні рішення у фінансово-кредитній сфері диктуються не тільки і не стільки потребами самих цих ринків, скільки можливістю через них впливати на інші, пов'язані з ними сторони господарського життя.

Статтю присвячено проблемі використання ринків фінансових послуг із метою державного регулювання соціально-економічних процесів. При цьому під фінансовими послугами тут і далі розуміються будь-які послуги, що надаються у сфері перерозподілу коштів фізичних і юридичних осіб фінансово-кредитними організаціями. Правильно було б використовувати термін “послуга” тільки по відношенню до комерційної частини перерозподільних відносин (тобто фінансових послуг, що реалізуються на відкритому ринку і надаються споживачам на принципах платності, строковості, поворотності тощо). Ст. 1 Закону України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” від 6 лютого 2003 р. № 485-IV, із змінами та доповненнями від 3 грудня 2008 р. № 27-рп/2008, зараховує до них банківські операції та операції, надання страхових послуг, послуг на ринку цінних паперів, укладення договорів фінансової оренди (лізингу) та договорів з довірчого управління грошовими коштами або цінними паперами, а також інші послуги фінансового характеру.

Однак в західній літературі існують також інші думки, у тому числі досить радикальні, згідно з якими навіть податкові платежі – це оплата громадянами і підприємствами “послуг” держави з національної оборони, охорони правопорядку, соціального забезпечення тощо, тобто послуг із забезпечення, так званими суспільними благами. Однак не вся вітчизняна теорія фінансів поділяє таку думку.

Враховуючи вітчизняні наукові підходи, зупинімося на тому, що існують “ринкові” фінансові послуги (надаються споживачеві за гроші) та є система державних фінансів, хоча і пов’язана вона досить тісно з ринками фінансових послуг, але все ж вирішує принципово інші завдання. Проте і ті, й інші відіграють важливу роль у державному регулюванні економіки.

Вивчення наукової літератури свідчить, що ідеї для дослідження фінансово-кредитного регулювання містяться у працях іноземних економістів, таких як Стігліц Джозеф Е. [7] Габбард, Р. Глен [2], Бурда Майкл, Виплош Чарлз [1], Макконнелл Кемпбелл Р., Брю Стенлі Л. 3; 4], Семюелсон Пол А., Нордгауз Вільям Д. [6]. Зазначена проблема, яка порушена в наукових дослідженнях зарубіжними науковцями, набуває все більшого поширення у вітчизняній науці. Результати багатьох досліджень проблеми ефективного державного регулювання розвитку країни викладено у працях С. Білої, Д. Богині, В. Бодрова, В. Гейця, Л. Дядьківської, І. Радіонової [5], Д. Стеценка, С. Чистова [8], В. Юрчишина та ін.

Мета статті – дослідження проблеми фінансово-кредитного регулювання реального сектора економіки, а також розроблення певних рекомендацій щодо покращення ситуації в країні.

Усі перерозподільні ринки та галузі (які науковці традиційно поділяють на державні та корпоративні фінанси, кредит, страхування та недержавне пенсійне забезпечення), мають два боки взаємодії з системою державного регулювання. З одного боку, як і будь-які інші учасники соціально-економічних відносин, вони самі є об’єктом державного регулювання. Державою визначаються умови їхньої діяльності, встановлюються правові межі та єдині для всіх учасників “правила гри”, ведеться нагляд за їхнім дотриманням з метою дотримання прав споживачів у процесі надання фінансових послуг. З іншого – роль фінансових інститутів не вичерпується лише наданням послуг населенню, підприємству, державі. Не виробляючи суспільний продукт, вони, тим не менш, опосередковано беруть участь у його створенні, забезпечуючи відтворювальний процес грошовими ресурсами, гарантуючи його безперервність і злагодженість, і володіють здатністю певним чином впливати на відтворювальний процес, корегувати його пропорції, темпи, масштаби. Тому всі складові фінансово-кредитної системи країни правомірно вважаються стратегічними секторами економіки і використовуються як інструмент державного регулювання.

Державне регулювання у розвинених країнах не виключає дії механізмів саморегулювання, а навпаки, покликане доповнити і скорегувати їхню дію так, щоб в економіці дотримувався баланс інтересів держави, суб’єктів господарювання, населення. І саморегулювання, і державне регулювання формуються прямими (адміністративними) і непрямими (економічними) методами. Пряме регулювання реалізується через нормативно-правові акти (різного рівня), а економічне – через усі сфери і ланки фінансово-кредитної системи.

Основою використання фінансів для впливу на відтворювальний процес є державний бюджет, причому система як його доходів (податкове регулювання), так і державних витрат (регулювання шляхом використання прямого державного фінансування і державних замовлень і закупівель). Крім того, важливе значення в соціальній політиці мають позабюджетні фонди. Використання фінансових

регуляторів має два аспекти:

– дискреційна державна фінансова політика припускає свідоме маніпулювання податками (податковими ставками і структурою оподаткування) та державними витратами з метою зміни реального обсягу національного виробництва і зайнятості, контролю над інфляцією та прискорення економічного зростання [1; 5];

– автоматична фінансова політика ґрунтується на дії вбудованих стабілізаторів. Згідно з визначенням “Економікс” Макконнелла і Брю, вбудований стабілізатор – це будь-яка міра, яка має тенденцію збільшити дефіцит державного бюджету (або скоротити його позитивне сальдо) в період спаду і збільшити його позитивне сальдо (чи зменшити його дефіцит) у період інфляції без необхідності прийняття яких-небудь спеціальних кроків з боку політиків. Наприклад, за допомогою прогресивної шкали чистого оподаткування вона приводить до зміни податків прямо відповідно до рівня національного доходу [3; 4].

Податкове регулювання здійснюється у процесі мобілізації доходів бюджету. Інструментами регулювання є всі прямі і непрямі податки. Регуляторний вплив може здійснюватися через підвищення або зниження ставок податків, диференціації ставок для різних категорій платників податків або типів об’єктів оподаткування, розширення чи звуження бази оподаткування та неоподатковуваних податком мінімумів, звільнення від податків окремих категорій платників податків, надання податкових пільг і податкових кредитів, зміну періодичності сплати податку, розподіл податків за рівнями бюджетної системи.

Проведення регулювання через систему державних витрат є основою кейнсіанської економічної політики. Регуляторний вплив може здійснюватися через зміну загальних обсягів фінансування, напрямків витрачання державних коштів, періодичності фінансування, організації та контролю за системою розподілу державних коштів, їхнє доведення до кінцевого одержувача тощо. Перерозподіляючи кошти між галузями чи регіонами, держава вносить необхідні корективи у відтворювальні пропорції, згладжуючи нерівномірність їхнього розвитку та забезпечуючи фінансування стратегічних галузей економічної та соціальної сфери (таких як військово-промисловий комплекс, державне управління та правоохоронні органи, заклади соціально-культурної сфери та ін) [3; 6].

Регулювання через систему бюджетних витрат включає:

1. Використання прямого державного фінансування – бюджетних субсидій (дотацій, субвенцій). Економічна сутність цієї групи операцій – перерозподіл державних коштів, що має непродуктивний характер.

2. Використання системи державних замовлень і закупівель. Економічна сутність цієї системи – перерозподіл державних коштів на користь виробників, коли саме державою купується продукція (роботи, послуги). Кошти спрямовуються до сфери матеріального виробництва, отже, на відміну від попередньої групи, даний вид витрат має продуктивний характер.

Бюджетна політика (включаючи і податкову, і видаткову політику) може бути такою, що стримує, і стимуляційною. Досягти за допомогою бюджетних регуляторів збільшення сукупного попиту можна за рахунок зниження рівня оподаткування та зростання державних витрат (стимуляційна політика). З одного боку, це дозволяє

досягати економічного зростання, з іншого – провокує інфляційні процеси, супроводжувані хронічним бюджетним дефіцитом. Для зниження сукупного попиту і стримування зростання цін використовується підвищення рівня оподаткування і політика жорсткої економії бюджетних коштів (стримувальна політика). Це має сильний антиінфляційний ефект, проте разом з інфляцією, як правило, пригнічується і економічне зростання.

У фінансовому регулюванні можуть також використовуватися позабюджетні фонди. Механізм їхнього використання аналогічний оподаткуванню – стримувальна політика передбачає збільшення рівня обов'язкових платежів (за рахунок підвищення ставок, розширення категорій платників, скорочення кількості операцій, не оподатковуваних внесками до позабюджетних фондів), стимуляційна політика – зворотні заходи.

В умовах стагфляції, тобто паралельного розвитку процесів інфляції та падіння обсягів виробництва, суто фінансове регулювання часто виявляється неефективним. Фінансова система, хоча і здатна чинити значний вплив на грошово-кредитну систему, тим не менш, сама по собі не гарантує її стабілізації (швидше, навпаки, справляє дестабілізаційний вплив, найяскравішим виявом якого є інфляція). Крім того, одне фінансове регулювання не задовольняє повністю потреб держави як важіль впливу на економіку, тому виникає необхідність в інших регуляторах, зокрема в кредитно-грошових методах регулювання [4].

Кредитно-грошове регулювання здійснюється державою за провідної ролі центрального банку. До його методів відносять облікову політику (зміна облікової ставки), регулювання обов'язкових мінімальних резервів (зміна резервної норми), операції на відкритому ринку.

Сьогодні в економічній літературі часто використовується термін “дерегулювання”. При цьому процес регулювання іноді подається як цикл із трьох послідовних фаз: “регулювання – дерегулювання – ререгулювання”.

При цьому друга фаза передбачає відмову від державного регулювання або зниження впливу держави на економічне життя суспільства, приватизацію державної власності та ін. Третя ж фаза передбачає повернення до активного втручання держави в економіку, націоналізацію тощо. Проте реальний досвід і економічно розвинених країн, і України остаточно це не підтверджує.

По-перше, при цьому підході не зовсім правомірно ототожнюється господарська (підприємницька) діяльність держави (за рахунок державної власності, державних підприємств) і використання цієї діяльності як важеля регулювання. Наприклад, приватизація чи націоналізація сама по собі не є інструментом регулювання. Це інструмент прямого управління (діяльність держави як власника). Але макроекономічний ефект цієї діяльності, її здатність чинити вплив на економічне життя суспільства і соціальні процеси надзвичайно великі, тому окремі її сторони можуть бути використані як засіб регулювання.

По-друге, сам по собі термін “дерегулювання” досить суперечливий. Приставка “де” має сенс ліквідації чого-небудь, відмови від чого-небудь. Проте світова практика не знає жодного прикладу відмови держави від регулювання або хоча б його істотного кількісного зменшення. Навпаки, в останні п'ятдесят років у всіх розвинених капіталістичних країнах спостерігалася тенденція постійного зростання масштабів державного регулювання. До останнього часу

реальна частка держави у валовому національному продукті промислово розвинених країн збільшилася, майже подвоївшись із часу другої світової війни. Ця частка досягла піку в 1980-х рр. і відтоді залишається практично на тому ж рівні. Після кризи середини 1970-х рр. багато країн проголосили метою фінансової політики зниження масштабів такого перерозподілу, проте знизити цей показник не вдалося.

Моделям державного регулювання властива циклічна взаємозамінність. Криза в економіці завжди веде до зміни моделі регулювання. Отже, державне регулювання – це динамічна система, залежна від кон'юнктурних коливань. Кон'юнктурне регулювання – вплив на сукупний попит і пропозиція залежно від фази економічного циклу – більш характерне для кейнсіанського регулювання, тоді як неокласичні концепції проголошують боротьбу з циклом як єдиним цілим.

Державний вплив на попит і пропозицію сьогодні частіше використовується не в макроекономічному регулюванні, а для регулювання ринків окремих товарів або послуг. При цьому регулювання деяких ринків (таких, як грошовий ринок, ринок цінних паперів, страховий ринок та ін.) справляє помітний макроекономічний вплив. Тому на таких ринках припустимим вважається не тільки регулювання, а й фінансова підтримка або створення специфічного правового режиму, наприклад протекціонізм щодо вітчизняних виробників фінансових послуг або галузей промисловості, що дають найбільший внесок у забезпечення зайнятості.

Література:

1. *Бурда М.* Макроекономіка: європейський контекст / М. Бурда, Ч. Виплош ; [пер. з англ. С. Панчишин, А. Стасишин, О. Ватаманюк ; наук. ред. пер. Степан Панчишин]. – К. : Основи, 1998. – 682 с.
2. *Габбард Р. Г.* Гроші, фінансова система та економіка : підручник / Р. Г. Габбард ; [пер. з англ. В. Буняк, О. Ватаманюк, Д. Попель, І. Крупка ; наук. ред. пер. М. Савлук, Д. Олесневич]. – К. : КНЕУ, 2004. – 889 с.
3. *Макконелл К.* Экономикс: принципы, проблемы и политика / К. Макконелл, С. Брю. – М. : Республика, 1992. – Т. 2.
4. *Макконелл К.* Макроекономіка / К. Макконелл, С. Брю ; [пер. з англ. С. Панчишин, О. Ватаманюк ; наук. ред. пер. Тетяна Панчишина]. – Львів : Просвіта, 1997. – 671 с.
5. *Радіонова І. Ф.* Макроекономіка та економічна політика / І. Ф. Радіонова. – К. : Таксон, 1996. – 210 с.
6. *Семюелсон П. А.* Макроекономіка / Пол А. Семюелсон., Вільям Д. Нордгауз ; [пер. з англ. С. Панчишин, Л. Бабійчук, О. Ватаманюк, Д. Олесневич ; наук. ред. пер. С. Панчишин]. – К. : Основи, 1995. – 544 с.
7. *Стігліц Дж. Е.* Економіка державного сектора / Джозеф Е. Стігліц ; [пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський.]. – К. : Основи, 1998. – 854 с.
8. *Чистов С. М.* Державне регулювання економіки : навч.-метод. посіб. / С. М. Чистов. – К. : КНЕУ, 2002. – 208 с.
9. *Якобсон Л.* Экономика общественного сектора. : учеб. для вузов / Л. Якобсон. – М. : Аспект Пресс, 1996. – 340 с.

Надійшла до редколегії 03.03.2011 р.